MITURILE, CULTELE MISTERICE, FILOSOFA GRECIEI ANTICE, FRONT COMUN PENTRU CONSTRUIREA ARTEI DE A EDUCA

Gabriela-Fulvia HOROBET*

Abstract: *The Greek myth, the divine Greek mystical rituals and Greek Philosophy, common front for building the art of educating*¹.

Originality, dynamism and elitism are the features that characterize the ancient Greece. Even the political and administrative domains point to this competitive characteristic aimed at overcoming challenges that will generate the best opportunities and solutions for Greece to achieve its most potential in those times. Thus, Greece evolves as a federation of states always racing to be the best at everything be it cultural, political, philosophical, scientific, economic, sports domains in order to ensure their country's prestige. The religious dimension had a huge influence on Education that was cherished by the ancient Greeks. Myth and artistic instruction mutually influenced themselves, moreover, he training bettered, ennobled the mythological heroes and heroines humanizing them. Athenian education was the standard training model in all Greece and aimed at a noble life that of aristocrats who could permanently relate to the mythological high standards of legendary Gods found in the pre-classic age. In Greek society Education for men mainly targeted virility mixed with wisdom inspired by Homer's ideal masculine type of hero who fitted the profile. The feminine archetype in the noble courts was essentially characterized by refined beauty due to the cultural model of distinguished manners, gentleness, sensitivity based on the chivalrous ideal woman always promoted in those times and the middle ages. The ideal lady had delicate features, exquisite

* PhD Student, Faculty of Orthodox Theology „Justinian Patriarch”, at University of Bucharest, Bucharest, Romania.

¹ Realizat sub îndrumarea Pr. Conf. Univ. Dr. Radu Petre Mureșan, care și-a exprimat acordul pentru publicare.

manners and character, beauty, charm was able to guide, tame and model the brutal warrior-like society. Moreover, maternity was the distinct feature of a woman beside her social status and functions, she was respected and praised since her presence made the world better, more beautiful, colourful and valuable filled with the purpose and motivation to live, fight and love. Pythagoras's mystery cult had many followers who set up the first school in the modern sense of the word that will serve as a model to all the great philosophers of the time who created their pedagogical theories and found schools: Aristotle's High school, Plato's Academy, Epicurus's school house. The classical age, the 5th century created the greatest innovation of the civil organization: "the polis". Man is the human being whose natural environment is the city and humanity is the status of being a citizen". This is the real, responsible man, who has both civil and human rights and responsibilities. This is the real MAN, the concept of man officially forged, the responsible citizen. The mundane world needed to worship fortress' qualities. Platon convicted the artists and poets that wrote about annoying conjectural situations and everything else related to own feelings that were against the laws at that time. The laws needed to be applied through conviction or constraint if necessary. The overall human picture was dominated by universal ideas and patterns. We could actually say that they were watching to keep the world's wreath of wonders safe. In the late 5th century sophists pedagogy entered the scene, which raised the learning standards even higher. They build schools, organize the first conferences and also use antilogy.

Keywords: *athenian education, Homeric hero, harmony unit, typical values, Ideas.*

Introducere

În lucrarea de față, vom demonstra faptul că Paideia sau arta de a educa reprezintă izvorul permanent reîmprospătat al întregii dinamici care definește viața socială și nivelul de dezvoltare a societăților Greciei Antice, considerată, în mod total îndreptățit, leagănul civilizației europene. Eroi aveau forța mobilizatoare și modelatoare care a impregnat și influențat pedagogia tuturor perioadelor istorice următoare. Eroul era în legătură durabilă cu sacrul, revelat prin panteon, culte misterice și miturile aferente acestora.

Armonia este starea de spirit ideală în care omul își poate desfășura la parametri optimi întreaga sa activitate creatoare sau de cunoaștere, de manifestare a propriei personalități statornicită în bucuria care se îmbină cu frumosul din care face parte ontic.

Un citat concentrează prezentarea idealului educațional în Grecia Antică: „Creează-te pe tine însuți, astfel încât în toate acțiunile tale, în toate împrejurările variate ale experienței tale să fii o unitate armonioasă, dreaptă, frumoasă și adevărată față de tine însuți”. Acest citat face parte din *Tratatul despre sublim*, lucrare de o inefabilă valoare literară a autorului grec anonim, iar acest enunț conține un adevăr imuabil care străbate și leagă, asemenea unui fir roșu, educația din toate timpurile.

Trei idei cheie sunt conținute în acest extras literar:

1. „Creează-te pe tine însuți”, cu referire clară la construcția personală continuă în intervalul temporal 12-60 de ani, adică acea construcție trainică neîntrerupt consolidată și îmbogățită, capabilă să acopere atât vremelnica existență, cât și pe cea veșnică. Grecii antici considerau că educația de bază, sămânța educației morale, are nevoie de rădăcini puternice caracteriale, iar această importantă lucrare se realizează până la vârsta de 12-14 ani. Dacă temelia construcției este sănătoasă și foarte corect instalată, atunci omul va putea rezista la orice încercare și va putea performa la un nivel cât mai ridicat. O îndrumare pe potrivă în primii ani va conduce la autoeducație de calitate, la selecție a învățăturilor care să fie ilustrate în comportament pe măsura celor mai înalte așteptări. Modelarea performantă din primii ani ai vieții va fi continuată de automodelarea continuă.

2. Acțiunile, împrejurările și experiențele personale, suma tuturor acestor oportunități definesc o persoană, un caracter. De fapt, nu acestea în sine, ci felul în care treci prin ele, maniera ta de a selecta și de a te raporta la actorii acestora, la toate elementele care compun aceste oportunități, felul în care se afirmă personalitatea omului în diverse situații de viață. Cu alte cuvinte, este vorba despre stilul personal de acțiune, de a se raporta la lume și viață, de a răspunde la provocările vieții.

3. „Unitate armonioasă, dreaptă, frumoasă și adevărată față de tine însuți”, reprezintă produsul final al lucrării educaționale. Cea mai bună versiune personală se obține abia la final, după ce parcurgem fiecare perioadă și fiind mereu deschiși să învățăm. Învățarea se bazează pe

antrenament continuu. Persoana umană se formează pe trei componente care o alcătuiesc: fizică, intelectuală/rațională și spirituală/sufletească. În educația de mare valoare a fiecărei componente trebuie investit cu mare grijă și considerație încă de la început pentru ca sufletul să dispună de bucurie și de iubirea înălțătoare și aptă de a oferi continuitatea persoanelor care îi vor succeda.

Concluzia: Construiește-te pe tine, până ajungi la varianta ta ideală!

1. Arta educației în Grecia Antică

Învățarea continuă este esențială în concepția vechilor greci. Ea este luptă continuă cu tine însuși, zbatere constructivă, zbucium pozitiv, acțiune, dinamism faptic și aspirațional. Se știe că, pentru vremea aceea, Grecia avea atât un statut politic, cât și o compoziție administrativă originală: federație de polisuri între care era o permanentă concurență, astfel încât să permită afirmarea diferențiată care să convergă la sporirea prestigiului statului grec.

Omul grec era un specimen uman de elită, datorită faptului că era deschizător de numeroase căi ale cunoașterii care înnobilează. Iar una dintre marile direcții era aceea a Paideii, educația permanentă care realizează conexiunea cu lumea zeilor.

Se poate observa lesne că dimensiunea religioasă a avut o înrâurire esențială asupra educației. Mitul, divinul și cultele misterice au o puternică funcție educativă, în toate perioadele istorice.

Așa după cum afirma părintele Nicolae Achimescu, în lucrarea sa *Istoria și filosofia religiilor la popoarele antice*, se menține un conflict permanent între generațiile divine, în lupta lor pentru obținerea supremației universale. În acest sens, elocvente sunt episoadele sângeroase, de o duritate înfricoșătoare, dintre: Uranus și Haos, Cronos versus Uranus, Zeus împotriva lui Cronos. Cea mai savuroasă ascensiune la puterea lumilor o are Zeus, care se și bucură de mai multe aventuri de un farmec literar cuceritor².

În jurul divinităților și a marilor episoade de interacțiune dintre ei și oameni, au luat naștere cultele patronate de către zei. Dintre cele mai

² Nicolae ACHIMESCU, *Istoria și filosofia religiei la popoarele antice*, Iași, Edit. Tehnopress, 2000, p. 158.

cunoscute astfel de culte, se remarcă: cel familial al vetrei casnice (patronat de puternica zeitate Demeter) și, îndeosebi, cultul eroilor. În prim plan erau eroii supradimensionați literar cu caracter simbolic, aidoma lui Hercule sau Prometeu. O altă categorie importantă era aceea a eroilor care s-au evidențiat ca vectori de acțiune, vârfuri de lance, în lumea noastră. Astfel, este vorba despre mari oameni politici, asemenea lui Lycurg, întemeietorul statului spartan, sau Chadmos, întemeietorul bogatului ținut al Tebei³. În aceeași categorie valorică pot fi incluși artiștii, care au influențat și inspirat mase uriașe de oameni. Merită din plin menționați: artistul Dedal, iscusit meșter și inventator, artistul Pygmalion, cântăreții Orfeu, Arion și ilustrul Homer, autor al Bibliei grecilor antici, respectiv al epopeilor *Iliada* și *Odiseea*.

Inițial, cuvântul „erou” desemna pe cel plecat din lumea muritoare. Ulterior, forma sa denominativă a primit sensul de persoană extraordinară cu forță de motor și model pentru societate, deținând astfel și o mare putere educativă.

Trăsătura definitorie a mitului era puternica sugestivitate și înaltul valoric al conținuturilor artistice care creau imagini cu un impact covârșitor și modelator asupra cititorului sau auditoriului. De altfel, mitologia și educația artistică s-au influențat permanent, cea de-a doua înnobilând mitologia prin umanizarea figurilor mitologice.

Zei au impregnat o puternică amprentă educativă prin înalta ținută, standardele ridicate pe care le impuneau și prin care își măsurau puterea și valoarea. Educația aristocratică s-a raportat permanent la aceste standarde, iar tipul respectiv de educație era preferat în statul antic grec⁴.

Pentru educația masculină, fizionomia socială a ales virilitatea îmbinată cu înțelepciunea. Întruchiparea cea mai fidelă a acestui tip de ideal pedagogic era eroul homeric, un cavaler prin excelență.

Pentru educația feminină, esențiala *arete* era frumusețea, acea frumusețe delicată care corespundea tipului cultural al manierelor distinse de la curțile nobiliare, ideal promovat de către toate epocile de cavalerism. Femeia, frumos educată, capabilă să-și manifeste feminitatea cu rafinament și eleganță, avea un efect călăuzitor și modelator într-o

³ *Ibidem*, p. 195.

⁴ Pierre HADOT, *Ce este filosofia antică?*, trad. George Bondor și Claudiu Tipuriță, Iași, Edit. Polirom, 1997, p. 39.

societate brutală de războinici. Mai presus de utilitatea ei socială, respectiv maternitatea care îi era distinctă, femeia era adulată și respectată pentru faptul că existența ei înfrumuseța lumea, oferindu-i valoare, candoare și culoare, sens și motivație de a lupta și de a iubi⁵.

Alături de mituri, cultele misterice au avut o considerabilă funcție educativă nu numai prin arta inițiativă, ci și prin curentele pe care le-au lansat și coagulat, creând școli cu diferit specific⁶. Aceste culte misterice erau zămislite din obiceiuri primitive (ca și tradițiile populare de la noi) și se dezvoltau prin cultivarea „disciplinei tăcerii”, care avea rolul de a le proteja de profanare și certificau mântuirea în viața viitoare. Dețineau o finalitate optimistă, deoarece sufletul practicantului plecat străbătea împărăția lui Hades și putea trăi în grațiile și locașurile zeilor pentru totdeauna.

Treptele rituale erau următoarele:

1. Spălarea neofitului, care avea în atenție atât curățirea fizică, dar și pe cea sufletească. În acest sens, aspirantul avea de îndeplinit, în prealabil, câteva acțiuni prin care putea ilustra bunătatea și omenia, un fel de curățare a sufletului pentru a fi umplut cu virtuțile semnificative;

2. Însușirea preceptelor cultice însemna învățarea unui cod de reguli care îmbunătățeau viața aspirantului și îi asigurau o înțelegere a sensului vieții;

3. Participarea la actele sacre, cu invocarea formulelor de cult și aplicarea învățăturilor în viața de zi cu zi⁷.

Culte misterice aveau finalitate garantată, în sensul că destinul victorios al zeului era transferat destinului plin de suferință al muritorului, conferindu-i acestuia fericirea nemuritoare⁸.

Se distingeau cultele grecești și cele orientale, deși se puteau sesiza și câteva interferențe sau note comune.

Dintre misterele grecești, cele mai răspândite și mai cunoscute sunt: misterele eleusine, misterele dionisiace, misterele orfice și misterele

⁵ Petru COMĂRNESCU, *Kalokagathon*, București, Edit. Eminescu, 1985, p. 322.

⁶ Werner JAEGER, *Paideia. Vol. I*, trad. Maria-Magdalena Angheliescu, București, Edit. Teora, 2000, p. 37.

⁷ Nicolae ACHIMESCU, *Istoria și filosofia religiei la popoarele antice*, p. 187.

⁸ S. A. TOKAREV, *Religia în istoria popoarelor lumii*, trad. I. Vasilescu-Albu, București, Edit. Politică, 1976, p. 195.

pitagoreice. Cele ultime menționate au fost cel mai mult valorificate pedagogic. Pe de o parte, au generat o școală filosofică apreciată la acea vreme, dar în același timp formaseră și un partid politic influent (partidul aristocratic). A fost prima școală în sensul riguros al cuvântului, preluată ca model atât de Liceul lui Aristotel, cât și de Academia lui Platon sau de Școala lui Epicur. Școala pitagoreică a fost înființată de către Pitagora, matematician, om de știință erudit din insula Samos. Adepții acestei școli:

- erau vegetarieni;
- se închinau la Soare și Foc;
- credeau în reîncarnare;
- numărul era principiul primordial, generator a toate. Numărul 10 era numărul perfect; suma primelor patru numere dă cifra sacră. Numărul 5 era numărul familiei, al căsătoriei. Numerele 4 și 9 erau numerele justiției etc.;
- măsura sau stabilirea limitei era esențială în toate.

În secolul al V-lea, grecii antici realizează o inovație de mare răsunet și importanță pentru civilitate: polisul⁹. Omul este ființa a cărei mediu natural este cetatea și a cărei umanitate constă tocmai în calitatea sa de cetățean.

Apărea conceptul de OM, adică responsabilizarea lui. Setul de drepturi și de îndatoriri îl responsabilizau oficial și plenar. Omul, ca cetățean, era vizat ca obiect și subiect al legii cetății, iar în morală și artă este sediu al valorilor tipice pe care le proclamă conștiința publică a cetății. Societatea se confundă cu politicul, ca normă a cetății.

Valorile tipice aveau nevoie de confirmarea religiei polisului. Totul, întregul ansamblu al vieții mundane, trebuia să preamărească valorile care contribuiau la consolidarea cetății și o mențineau la standarde înalte de cultură și moralitate. În acest sens, Platon condamna pe artiștii care alegeau ca teme situații conjuncturale supărătoare și tot ceea ce era atașat trăirilor personale egocentriste, alterând sau prejudiciind valorile de prestigiu, clar jalonate, generalizate¹⁰.

Norma, mai ales în acea privință, avea nevoie de transpunere în practică din convingere, iar, la nevoie, din constrângere. Atât la Platon,

⁹ Henri-Irénée MARROU, *Istoria educației în antichitate. Vol. I*, trad. Stella Petecel, București, Edit. Meridiane, 1997, p. 25.

¹⁰ ARISTOTEL, *Etica nicomahică*, trad. Stella Petecel, București, Edit. IRI, 1998, p. 26.

cât și la Aristotel, întâlnim pagini de înaltă expresie literară și morală cu privire la teme dedicate marilor valori, cum ar fi prietenia. Totul era dominat de idei și forme universalizante. Prototipul ideii este Socrate, principalul exponent literar platonician. Platon a fost partizan al metodelor active în școala sa.

În prima jumătate a secolului al V-lea din perioada clasică, încă mai era puternic patentul arhaic în educație. Idealul era cel aristocratic, iar modelul pentru educație era cel atenian. Acest model nu-și propunea formarea hoplitului, ca în statul spartan. De altfel, mult mai creativi, atenienii inventaseră efobia (serviciul militar specializat). Ca moștenire, funcționau turnirurile din perioada preclasică, dar și acestea fuseseră îmbunătățite prin tehnici de simulări sportive care generează „lupta înarmat”.

Era preferat modelul aristocratic, iar privirea era ațintită asupra nobilului bine consolidat funciar, bogat și inactiv, încredințându-se mai puțină orientare către tipul real și activ al atenianului de mijloc. Acest tip de educație nobilă, superioară, aristocratică, s-a dorit foarte mult a fi generalizat. Învățământul livrat de către preceptorul personal sau erast nu mai făcea față. De aceea, s-a simțit nevoia înființării unui învățământ colectiv și astfel a apărut instituția școlii¹¹.

Învățământul se explică prin cultura în care se inițiază. Astfel, societatea ținea la clubul bărbaților și la conversația îmbinată cu oratoria. Banchetul sau masa care se organiza după petrecerea de seară era o adevărată evaluare a personalității celor prezenți. Convivii primeau rând pe rând ramura de mirt care le oferea dreptul la cântat, oportunitate de afirmare, de a etala ceea ce acumulasă prin educație.

În secolul al VI-lea, apar școlile de medicină. Aproximativ în aceeași perioadă, educația primește privilegiul de a-și vedea unele rezultate, prin beneficiul oferit de existența unor specialiști și anume sofiștii, primii pedagogi de carieră. De la aceștia avem strategii didactice redutabile, cum ar fi: conferința, controversa academică, antilogia. Protagoras, Hippias, Isokrates, Gorgias, își educă discipolii să iasă învingători din orice împrejurare de comunicare și să facă față cu succes atunci când discută despre orice subiect în care considerau că este înțelept

¹¹ *Ibidem*, p. 27.

să intervină. Maniera de a conduce comunicarea, elementele limbajului paraverbal, atitudinea studiată, toate indicau stăpânirea unei adevărate arte a comunicării.

Isokrates a rămas celebru pentru un cuvânt care elogia cunoașterea: „Considerăm greci nu pe cei prin a căror vene curge același sânge cu al nostru, ci pe cei care au ca preocupare cultura și înțelepciunea”. Concomitent cu arta de a convinge, sofistii au predat arta de a fi puternici în cuvânt: „cuvântul care învinge”.

Concomitent cu arta de a convinge, sofistii predau o artă de a vorbi, iar acest aspect secund al pedagogiei lor nu este mai puțin important decât primul. La moderni, cuvântul vorbit a fost detronat de atotputernicia scrisului, ce se menține și în zilele noastre, în ciuda progreselor realizate de radio, televiziune, înregistrare. În Grecia Antică, și mai ales în viața politică, dimpotrivă, cuvântul vorbit era rege.

Viața religioasă este instrumentul de măsură cel mai sensibil al cotiturii pe care o consemnăm în tumultul stărilor de spirit. Rolul de mare importanță pe care îl joacă Homer în educația clasică ne face să determinăm cu precizie valorile acestei educații. Se poate vorbi despre „un ev mediu homeric”, pentru că structura politică și socială a acelei societăți arhaice prezintă analogii formale cu cea a Evului Mediu occidental.

Pe treapta cea mai înaltă se afla regele, împresurat de aristocrația războinică, cuprinzând consiliul marilor vasali (oameni în vârstă, a căror experiență îi făcea prețioși și care serveau drept instanță judecătorească) și ceata fidelilor (tineri războinici) care formează clasa nobilă. Oamenii simpli formau pedestreimea.

Astfel se prezintă tabloul care va explica trăsăturile originale ale tradiției educative în Grecia clasică. Cultura greacă s-a bucurat de eroii homerici, care erau niște cavaleri. Tinerii dăruiesc suzeranului lor ceea ce poate fi numit un *serviciu de curte*; ca și gentilomii din Evul Mediu, ei serveau la masă în timpul festinurilor regale (serviciul nobil, clar distinct de cel al simplilor servitori). Tot ei servesc la alcătuirea suitei: șapte tineri l-au însoțit pe Ulise pentru a o duce pe Briseis lui Ahile. De asemenea, ei însoțesc pe preot la ceremoniile sacrificiale, deoarece ei cântă frumosul pean și îl celebrează prin dansul lor pe Apărător¹².

¹² Tudor VIANU, *Studii de filosofie a culturii*, București, Edit. Eminescu, 1980, p. 356.

Alături de ceremonii, jocurile constituie aspectul dominant al vieții cavalerilor homerici. Viața nobilă era încă de atunci o viață de plăceri elegante: jocuri sportive, dans cu mingea, cântec al aedului, interpretare muzicală la liră, concursuri de elocință și competiții verbale. Mai existau jocurile funerare, cum ar fi cele în onoarea lui Patrokles: pugilatul, lupta, alergarea, înfruntarea călare cu lancea, aruncarea discului, tirul cu arcul, aruncarea suliței și sportul care va rămâne întotdeauna cel mai nobil, cel mai apreciat și anume: cursa de care.

Eroii lui Homer sunt de o politețe deosebită, atât în lupta propriu-zisă, cât și în provocările verbale rituale ce preced încheștarea. Această atmosferă civilizată își găsește desăvârșirea într-o mare delicatețe a atitudinii față de femeie, așa cum este ilustrat în respectul arătat Penlopei de către pretendenți. Soțiile erau într-adevăr stăpânele casei, cele care conduceau conversația, în sensul monden al cuvântului.

A străluci, a fi învingător, a te afirma în competiție, a săvârși fapta de glorie care te va situa în fața oamenilor, a celor vii și, poate, în fața posterității, în rândul întâi: pentru aceasta trăiește și pentru aceasta moare un om adevărat¹³. Ființa o etică a onoarei, care implica acceptarea orgoliului, departe de a fi fost un viciu și însemna înalta dorință a celui care aspiră la a deveni erou. Această idee înaltă despre glorie este cea care definește rolul propriu al poetului, rol de ordin educativ. Scopul operei sale nu este exclusiv de ordin estetic, ci constă și în a immortaliza eroii. Platon afirmă că poetul „încununează cu glorie nenumăratele fapte de seamă ale celor de demult și astfel face educația posterității”.

Educația eroilor lui Homer se face prin intermediul mentorilor lor, mari exemple împrumutate de la tipuri legendare, exemple care trebuie să trezească în ei dorința de competiție.

Concluzie

Secretul pedagogiei homerice este exemplul eroic. Așa după cum sfârșitul Evului Mediu ne-a lăsat *Imitația lui Iisus*, Grecia clasică a transmis, prin Homer, *Imitația eroului*. Exemplul eroilor a impregnat sufletul grecilor¹⁴.

¹³ PLATON, *Opere*, trad. Andrei Cornea, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 36.

¹⁴ Constantin CUCOȘ, *Educația religioasă*, Iași, Edit. Polirom, 1999, p. 135.

Referințe bibliografice:

1. ACHIMESCU, Nicolae, *Istoria și filosofia Religiei la popoarele antice*, Iași, Edit. Tehnopress, 2000;
2. ARISTOTEL, *Etica nicomahică*, trad. Stella Petecel, București, Edit. IRI, 1998;
3. COMĂRNESCU, Petru, *Kalokagathon*, București, Edit. Eminescu, 1985;
4. CUCOȘ, Constantin, *Educația religioasă*, Iași, Edit. Polirom, 1999;
5. HADOT, Pierre, *Ce este filosofia antică?*, trad. George Bondor și Claudiu Tipuriță, Iași, Edit. Polirom, 1997;
6. MARROU, Henri-Irénée, *Istoria educației în antichitate. Vol. I*, trad. Stella Petecel, București, Edit. Meridiane, 1997;
7. JAEGER, Werner, *Paideia. Vol. I*, trad. Maria-Magdalena Anghelescu, București, Edit. Teora, 2000;
8. PLATON, *Opere*, trad. Andrei Cornea, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1986;
9. TOKAREV, S. A., *Religia în istoria popoarelor lumii*, trad. I. Vasilescu-Albu, București, Edit. Politică, 1976;
10. VIANU, Tudor, *Studii de filosofie a culturii*, București, Edit. Eminescu, 1980.